כפר עולמי · יחידה 5: יישובים כפריים ועירוניים · חוברת קטנה

המרחב הכפרי ותמורותיו

חוברת תלמיד · **מתקדם**

מרפת לצימר, מחדר אוכל לבית קפה – הכפר משנה את פניו

שם:	כיתה:	תאריך:

מה בחוברת?

1. מושגי מפתח
2. קוראים: הכפר במהפך: מצורות יישוב לתמורות
3. חלק א׳ – מתרגלים מושגים
4. חלק ב׳ – בודקים הבנה
5. חלק ג׳ – חושבים כמו גאוגרפים
6. כרטיס יציאה ✂

משחקים לשיעור הזה (חידון מהיר, איש תלוי, טריוויה ועוד) באתר: https://geo-z-chovrot-tiny.sites.tab.bot/

יצרה: רוית ראש בן ישי

מושגי מפתח

קראו את המושגים. נשתמש בהם בכל החוברת.

מושבה

יישוב חקלאי ותיק שבו כל משפחה מחזיקה אדמה ומשק משלה; רבות מהמושבות הפכו לערים.

לדוגמה: מושבה ותיקה שהפכה לעיר.

חווה

יישוב כפרי שבו משפחה אחת גרה בבית בודד בלב השטח החקלאי שלה, לעיתים רחוק מהשכנים.

לדוגמה: חוות בקר גדולה במישורים רחבים.

מושב

יישוב שבו לכל משפחה משק חקלאי משלה, והמשפחות משתפות פעולה בקנייה, בשיווק ובשירותים.

לדוגמה: משפחה עם חממות שמוכרת יחד עם השכנים.

קיבוץ

יישוב שיתופי שבו החברים חלקו בעבר רכוש, עבודה והכנסה, ואכלו יחד בחדר האוכל.

לדוגמה: חדר אוכל משותף ולינה משותפת בעבר.

יישוב קהילתי

יישוב שתושביו בחרו לגור יחד כקהילה, ורובם אינם חקלאים אלא עובדים בעיר או מהבית.

לדוגמה: יישוב בגליל שתושביו נוסעים לעבוד בחיפה.

כפר ערבי

יישוב ותיק שבו האדמה בבעלות פרטית, ובתי המשפחות המורחבות נבנו סביב גרעין עתיק.

לדוגמה: גרעין עתיק עם סמטאות ובתים חדשים סביבו.

תמורות

שינויים עמוקים לאורך זמן, למשל בתעסוקה, בהשקפת העולם, באורח החיים ובשימושי הקרקע.

לדוגמה: רפת ישנה שהפכה לצימר.

מצפה

יישוב קטן של קבוצת משפחות, שהוקם בדרך כלל על ראש הר או גבעה.

לדוגמה: כמה עשרות משפחות על גבעה בגליל.

קוראים

הכפר במהפך: מצורות יישוב לתמורות

המרחב הכפרי בעולם מאורגן בשתי צורות בסיסיות. בכפר המקובץ בתי התושבים צמודים במרכז, והשדות מקיפים אותם; צורה זו נפוצה באזורים של חלקות קטנות ובאזורים שבהם ביטחון וקהילה חייבו לגור יחד. בחווה הפזורה כל משפחה גרה בלב אדמתה, לעיתים במרחק רב מהשכנים; צורה זו אופיינית למדינות עם עתודות קרקע עצומות, כמו בצפון אמריקה ובאוסטרליה.

בישראל התפתח פסיפס ייחודי, שכל רכיב בו משקף השקפת עולם. המושבות הוותיקות קמו על בסיס משק פרטי, ורבות מהן הפכו לערים. הקיבוץ ביטא רעיון שיתופי קיצוני: רכוש, עבודה והכנסה משותפים, חדר אוכל ולינה משותפת לילדים. המושב איזן בין משק משפחתי לשיתוף פעולה בשיווק ובקנייה. הכפר הערבי שמר על דפוס מסורתי של קרקע פרטית ומשפחות מורחבות שבנו סביב גרעין עתיק, והתרחב עם גידול המשפחות.

בעשורים האחרונים נוספו צורות שאינן מבוססות על חקלאות כלל. המצפים – יישובים קטנים על פסגות, בעיקר בגליל – והיישובים הקהילתיים מושכים משפחות שמחפשות איכות חיים, נוף וקהילה קטנה, אך מתפרנסות בעיר או מעבודה מרחוק. בכך הם מטשטשים את הקשר המסורתי בין "כפרי" ל"חקלאי".

התמורות במרחב הכפרי מתרחשות בארבעה תחומים. בתעסוקה – המיכון והטכנולוגיה צמצמו את הצורך בידיים עובדות, והתושבים עברו לתעשייה, לשירותים ולתיירות. בהשקפת העולם – בקיבוצים רבים עברו "הפרטה", וכל משפחה

מקבלת שכר דיפרנציאלי. באורח החיים – הילדים ישנים בבית, וההבדלים בין הכפר לעיר בצריכה ובבילוי הצטמצמו. ובשימושי הקרקע – הרחבות קהילתיות, מפעלים, צימרים ובתי קפה תופסים את מקומם של לולים, רפתות ומטעים.

מקרה בוחן מדומה אך טיפוסי: מושב שהוקם בשנות החמישים כמושב חקלאי, עם עשרות משקים של ירקות ולולים. היום רק משפחות ספורות בו עוסקות בחקלאות, ובמשקים אחרים פועלים צימרים, סדנאות ובית מלאכה. נבנתה הרחבה של מאות בתים לתושבים שעובדים בעיר הקרובה, והשטחים החקלאיים מעובדים בידי חקלאים בודדים בעזרת מכונות. היישוב עדיין נראה כפרי – אך החיים בו דומים יותר ויותר לחיים בפרבר עירוני.

חלק א' – מתרגלים מושגים

בחלק הזה נחבר כל מושג להגדרה שלו, ונזהה דוגמאות מהחיים.

1. התאימו: כתבו בריבוע את האות של ההגדרה המתאימה.

1. חווה	**א.** יישוב כפרי שבו משפחה אחת גרה בבית בודד בלב השטח החקלאי שלה, לעיתים רחוק מהשכנים.
2. מושבה	**ב.** יישוב קטן של קבוצת משפחות, שהוקם בדרך כלל על ראש הר או גבעה.
3. קיבוץ	**ג.** יישוב חקלאי ותיק שבו כל משפחה מחזיקה אדמה ומשק משלה; רבות מהמושבות הפכו לערים.
4. מושב	**ד.** יישוב ותיק שבו האדמה בבעלות פרטית, ובתי המשפחות המורחבות נבנו סביב גרעין עתיק.
5. כפר ערבי	**ה.** יישוב שיתופי שבו החברים חלקו בעבר רכוש, עבודה והכנסה, ואכלו יחד בחדר האוכל.
6. יישוב קהילתי	**ו.** יישוב שתושביו בחרו לגור יחד כקהילה, ורובם אינם חקלאים אלא עובדים בעיר או מהבית.
7. מצפה	**ז.** שינויים עמוקים לאורך זמן, למשל בתעסוקה, בהשקפת העולם, באורח החיים ובשימושי הקרקע.
8. תמורות	**ח.** יישוב שבו לכל משפחה משק חקלאי משלה, והמשפחות משתפות פעולה בקנייה, בשיווק ובשירותים.

2. השלימו: לאיזה מושג מתאימה כל דוגמה?

1. רפת ישנה שהפכה לצימר. – זו דוגמה ל־_____
2. כמה עשרות משפחות על גבעה בגליל. – זו דוגמה ל־_____
3. יישוב בגליל שתושביו נוסעים לעבוד בחיפה. – זו דוגמה ל־_____
4. גרעין עתיק עם סמטאות ובתים חדשים סביבו. – זו דוגמה ל־_____

חלק ב' – בודקים הבנה

חזרו לקטע הקריאה. הקיפו את התשובה הנכונה, וסמנו נכון או לא נכון.

1 מדוע נוצרו כפרים מקובצים באזורים מסוימים?

- א. בגלל חלקות קטנות וצורך בביטחון וקהילה
- ב. בגלל עתודות קרקע עצומות
- ג. כי אסור לבנות בשדות
- ד. בגלל מזג האוויר החם

2 מה מייצג הפסיפס היישובי בישראל לפי הקטע?

- א. אקראיות בתכנון
- ב. השקפות עולם שונות שכל צורת יישוב משקפת
- ג. השפעה של אקלים בלבד
- ד. רק חקלאות

3 כיצד מטשטשים היישובים הקהילתיים את המושג "כפרי"?

- א. הם גדולים מערים
- ב. יש בהם רק חקלאים
- ג. הם כפריים בנוף אך לא חקלאיים בפרנסה
- ד. אין בהם בתים

4 מהי "הפרטה" בקיבוץ?

- א. מכירת הקיבוץ לחברה
- ב. סגירת חדר האוכל בלבד
- ג. מעבר לחוות
- ד. מעבר לשכר שתלוי בעבודה של כל משפחה

5 מה המסקנה ממקרה הבוחן של המושב?

- א. היישוב נראה כפרי, אבל אורח החיים דומה לפרבר
- ב. המושב הפך לעיר ענק
- ג. החקלאות במושב התרחבה
- ד. אין בו שינוי

נכון או לא נכון? אם לא נכון – תקנו בשורה.

1 חוות פזורות אופייניות למדינות עם עתודות קרקע עצומות.	נכון	לא נכון
2 הכפר הערבי התפתח על בסיס רכוש משותף לכל התושבים כמו בקיבוץ.	נכון	לא נכון
3 התמורות במרחב הכפרי כוללות גם שינוי בשימושי הקרקע.	נכון	לא נכון
4 ההבדלים בין הכפר לעיר בצריכה ובבילוי גדלו בעשורים האחרונים.	נכון	לא נכון

חלק ג׳ – חושבים כמו גאוגרפים

כאן אין תשובה אחת נכונה. כתבו במשפטים מלאים והסבירו את דעתכם.

1 נתחו את ארבעת תחומי התמורה במרחב הכפרי ובחרו את התחום שלדעתכם השפיע הכי הרבה. נמקו.

2 ״הכפר הישראלי הופך לפרבר.״ האם אתם מסכימים? כתבו טיעון בן שני צדדים.

התחילו כך: מצד אחד... מצד שני... לדעתי...

3 השוו בין חווה בצפון אמריקה למושב בישראל: צורת המגורים, גודל המשק ושיתוף הפעולה.

אתגר חוקרים

בחרו יישוב כפרי בישראל (מושבה, קיבוץ, מושב, כפר ערבי או יישוב קהילתי). מצאו מידע על שנת הקמתו ועל פרנסת התושבים אז והיום, ושרטטו מפה פשוטה ״לפני ואחרי״ של שימושי הקרקע. סכמו אילו תמורות התרחשו.

כרטיס יציאה – המרחב הכפרי ותמורותיו

גזרו לאורך הקו המקווקו ומסרו למורה. שם: _____

1. כתבו את ארבעת תחומי התמורה.

2. מה ההבדל בין כפר מקובץ לחווה פזורה?

3. הסבירו במשפט מהי הפרטה בקיבוץ.

איך הבנתי? ◯ הבנתי היטב ◯ הבנתי חלקית ◯ אני צריכים/ות עזרה